

ЕКОНОМІКА

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

УДК 338.24:354.1:37.014.54(477):378.112

*Романовський О. О.
Українсько-американський гуманітарний інститут
“Вісконсинський Міжнародний Університет (США) в Україні”*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (на прикладі фінансування університетської освіти у США)

Статтю присвячено дослідженню форм і методів фінансування діяльності відомих американських університетів. Розглянуто джерела формування фінансових надходжень, інститут ендаументу, проведено порівняння обсягів фінансових ендаументів п'ятнадцяти провідних університетів США і двох відомих британських університетів.

***Ключові слова:** джерела фінансових надходжень ВНЗ; державна підтримка університетів; академічне підприємництво; інститут ендаументу; економічне зростання країн.*

Відомо, що серед найкращих ВНЗ світу значну більшість представляють університети США. Найкращі американські, британські університети і ВНЗ інших країн мають надзвичайно потужне фінансування. Саме наявність необхідного фінансового і матеріально-технічного забезпечення, ефективний менеджмент і розвинуте академічне підприємництво дозволяють сьогодні створювати, розвивати й удосконалювати провідні потужні університети наукового і науково-виробничого типу, які суттєво впливають на економічне зростання своїх країн.

Для цього необхідними є як університетська свобода і автономія, так і державне управління інноваційним розвитком сфери вищої освіти та підтримка вищої освіти і ВНЗ суспільством.

Метою роботи є вивчення стану фінансування провідних університетів США, аналіз різноманітних джерел фінансової підтримки таких ВНЗ, визначення ролі і місця університетів в системі економічних і соціальних відносин.

Досвід організації фінансування університетів США пропонує ряд важливих уроків для української системи вищої освіти. Так, наприклад, основним, але далеко не єдиним джерелом фінансування американських коледжів і університетів, є плата за навчання, яка існує практично в усіх ВНЗ. Проте вона, як правило, не є головним за

розміром джерелом: у приватних ВНЗ на її частку припадає 30-40% надходжень до бюджету ВНЗ, у державних – менше чверті [1; 2]. Державні ВНЗ (що зазвичай є підзвітними уряду штату, а не федеральним органам) також одержують *прямі асигнування від штату*, які складають ще біля чверті усіх надходжень. Варто відзначити, що це – дуже неточні узагальнення, оскільки університети кардинально відрізняються один від одного за всіма параметрами, включаючи фінансування.

Звертає на себе увагу також і значна частка у прибутках університетів, які вони одержують від федерального уряду. Йдеться про два джерела. *Перше* з них пов'язане з прямими надходженнями коштів у формі грантів на науково-дослідну роботу, що розподіляються на конкурсній основі. На відміну від США, у більшості українських університетів ця частка ще незначна і пов'язана, як правило, з одержанням індивідуальних грантів самими викладачами. У США ці гранти також одержуються під конкретні проекти індивідуальних досліджень від багатьох незалежних один від одного федеральних органів влади (наприклад, Комітет з енергетики може видавати грант на дослідницькі проекти у галузі атомної енергії). Отже, значна частина фундаментальних наукових досліджень фінансується за рахунок засобів (коштів) федерального уряду, і ця стаття доходів може також становити біля чверті усіх надходжень до скарбниці університету. В Україні, на наш погляд, теж необхідно суттєво збільшити цю складову у фінансуванні університетів, які здійснюють наукові дослідження, використовуючи механізми замовлень з боку державних відомств і інституційних грантів з боку наукових фондів, що мають розподілятися на конкурсній основі.

Друге важливе джерело доходів університету, що формується з коштів федерального бюджету, це – надання стипендій для навчання студентів, чи то на підставі незначних доходів їхніх родин, чи на підтримку їх видатних здібностей, а також на основі надання гарантій комерційним банкам під програми освітніх кредитів. Оскільки частина українських студентів, зарахованих із відшкодуванням вартості навчання, поступово зростає, розвиток системи стипендій та освітніх кредитів для вітчизняної вищої освіти має принципове значення.

При цьому варто зазначити, що в Америці відсутня така форма підтримки, як “бюджетне фінансування студента”, яке фактично поділяє всіх студентів на дві категорії: “платників” і “бюджетників”. Отже, доходи з боку федеральної влади варто розглядати тільки як якусь надбудову над основним фінансуванням, а не як базове джерело грошей.

Серед інших джерел фінансових коштів звертає на себе увагу залучення благодійних засобів від бізнес-структур і приватних осіб, що в Україні поки що розвинуто дуже слабко. В Америці ж університети залучають ще чверть своїх доходів із цього джерела. Варто також уважно вивчати досвід роботи асоціацій випускників американських університетів, які не тільки досліджують життєві траєкторії випускників та їх кар'єрне зростання, а й ведуть із ними системну роботу по збиранню благочинних внесків і пожертвувань на користь *alma mater* (не хехтуючи будь-якими, навіть зовсім малими сумами). Більшість будівель у кампусах американських університетів побудована за рахунок спонсорів. Зазвичай, це випускники цих університетів або люди, які підтримують напрямки розвитку університету. Якщо будівлю побудовано за рахунок спонсора, ця будівля отримує назву за ім'ям цієї

людини і біля центрального входу розташовують меморіальну дошку з цією інформацією. Як правило, спонсор також зобов'язується проводити необхідний капітальний ремонт будівлі. Випускники (alumni) часто також виділяють значні кошти на організацію фінансової допомоги для студентів у вигляді стипендій. В американському суспільстві дуже розвинена віра в те, що гарна освіта може істотно допомогти людині піднятися на вищий соціальний рівень. Крім того, дуже розвиненим є відчуття обов'язку перед наступними поколіннями. Тому успішні alumni регулярно виділяють значні фінансові ресурси на стипендії.

Врешті-решт важливу статтю доходів американського університету становлять доходи від продажу продуктів і надання послуг. Цей вид додаткового отримання коштів поки що не надто прибутковий в українських ВНЗ, оскільки багато хто віддає перевагу заробітку додаткових коштів через оренду своїх приміщень. Особливо впадає в очі досвід західних університетських магазинів, які торгують товарами з університетською символікою, успішно виконуючи при цьому не тільки заробітні, а й рекламно-іміджеві функції.

Дослідницькі університети. У зв'язку з проблемою фінансування університетів треба сказати, що у США утвердився позитивний підхід до побудови ієрархії ВНЗ. Деякі з них спеціалізуються в основному на викладанні (загалом це коледжі, в яких є тільки бакалаврат), інші ж – “дослідницькі університети”, в яких професура зобов'язана займатися наукою. “Дослідницькі університети” одержують величезні кошти, в основному від уряду, на проведення наукової роботи. “Дослідницький університет” – це не офіційний статус, затверджений державним органом. Це, так би мовити, самовизначення університету, матеріалізованого в організаційних і кадрових рішеннях (включаючи залучення відомих учених і висококваліфікованих фахівців) і підсиленого результатами своєї діяльності. Важливо підкреслити, що урядові гроші на дослідження надаються багатьма різними федеральними органами, не пов'язаними з системою освіти. А тому не повинно складатися враження, ніби урядові гроші на науку ставлять університети в жорстку залежність від федеральних органів влади.

Комітет дослідницьких університетів, Рада з вищої освіти і робочої сили, політики та глобальних питань Національної ради з досліджень США у 2012 році оприлюднили важливий документ “Дослідницькі університети і майбутнє Америки: десять життєво важливих акцій (дій) із прориву до процвітання нашої країни і безпеки” [3].

У доповіді підкреслюється, що Америка є країною інновацій і всі сфери життя і діяльності США розвиваються під впливом інноваційних досліджень, технологій, НДДКР. Великий внесок у інноваційний розвиток держави забезпечує діяльність американських дослідницьких університетів. Комітет визнав, що дослідницькі університети Америки, незалежно від форм власності, знаходяться у стані великого ризику у зв'язку зі зростаючою конкуренцією за кордоном, нестабільністю джерел доходів і недостатнім фінансуванням, демографічними змінами та змінами у відносинах між науково-дослідницькими університетами, державою (федеральним урядом і урядами штатів) і галузевий промисловості. Комітет розробив десять рекомендацій, які включають в себе необхідні зміни в цих партнерських зв'язках між дослідницькими університетами, федеральним урядом, урядами штатів і підприємствами (промисловістю). Ці рекомендації включають наступні необхідні

кроки:

1. Федеральний уряд має провадити стабільну і ефективну політику і практику з фінансування університетських НДДКР (R&D).

2. Штати повинні відновити і підтримувати фінансування вищої освіти, в тому числі – державних дослідницьких університетів, а державний бюджет (штатів) має продовжувати оговтуватися від рецесії.

3. Роль бізнесу у партнерстві з дослідницькими університетами має бути посиленою з метою збільшення обсягів і швидкості передачі знань для досягнення національних цілей.

4. Університети мають збільшити продуктивність і забезпечити більше повернення інвестицій для зацікавлених сторін.

5. Конгресу необхідно створити “стратегічні інвестиційні програми” для фінансування ініціатив науково-дослідницьких університетів.

6. Федеральний уряд та інші спонсори досліджень повинні прагнути покрити всі витрати на науково-дослідні проекти та вжити інших заходів для послідовного і прозорого забезпечення потреб науково-дослідницьких університетів.

7. Регулювання та інструкції, що збільшують витрати або перешкоджають продуктивності дослідницьких проектів, повинні бути скорочені або ліквідовані.

Йдеться про необхідність розширення автономії державних університетів, надання їм максимальної самостійності та захисту від надмірного втручання в їхню діяльність з боку уряду.

8. Поліпшення потенціалу випускників – покращення програм їхньої підготовки, надання студентам-випускникам можливостей кар’єрного зростання із кореляцією з національними інтересами.

9. Поліпшення освіти для всіх американців, що включає ступені бакалавра, K-12 (шкільна освіта), особливо – в галузях науки, математики, техніки і технологій.

10. Забезпечити все необхідне, щоб США могли продовжувати працювати з іноземними студентами та вченими в американських дослідницьких університетах.

Головним посланням у доповіді є декларація того, що “Найбільша цінність нашої нації – це її люди”. Також зазначається: “Без людей наша країна не може жити і в повній мірі використовувати потенціал, який вона має” [3, с. 1-22].

Публічні університети США. Як правило, американські публічні університети або університети штатів, зазвичай, приймають тисячі студентів і пропонують різні ступені з сотень дисциплін. Про структуру й фінансування великих університетів штатів розповів Роберт Г. Бруїнікс – президент університету Міннесоти з 2002 року і член складу Ради програми стипендій імені Фулбрайта. Він же й окреслює можливості навчання й дослідницької роботи, які надаються іноземним громадянам, зазначаючи, що великі публічні університети у США також називають університетами штатів [213, с. 4]. Він наголошує на тому, що ці університети отримують різноманітну підтримку від тих штатів, у яких вони розташовані. Ці університети є цікавими й динамічними центрами вищої освіти з високою репутацією, іміджем, унікальними традиціями, глибоко пов’язані з населенням і культурою штату. Вони також приваблюють на навчання талановитих людей не тільки з США, а й з усього світу.

Загалом такі університети приймають десятки тисяч студентів. Вони випускають більшість фахівців зі ступенями, вищими за ступінь бакалавра, та з професійними

дипломами для потреб країни, а також значну кількість бакалаврів. Великі університети штатів зазвичай пропонують широкий обсяг навчальних програм. Наприклад, в університеті Міннесоти студентське містечко налічує 50 тисяч студентів. У цьому університеті існують спеціалізації з сотень різноманітних дисциплін, він посідає чільне місце в таких галузях, як неврологія і трансплантаційна хірургія, економіка й політологія, створення нових матеріалів і нанотехнологія, сільськогосподарські науки та екологія.

Інший приклад – два найвідоміших університети штату Техас: Texas A&M University та University of Texas. У Texas A&M University навчається понад 48 тисяч студентів, а в University of Texas – більше 50 тисяч.

Університети штатів відіграють вирішальну роль в економічному, соціальному та культурному розвитку штатів, і багато з них, у тому числі й університет Міннесоти, займаються серйозною науковою роботою. Ці університети належать до числа основних науково-дослідницьких закладів США й часто беруть участь у міжнародних програмах різних країн світу. Цікаво, що Texas A&M University – один з небагатьох дослідницьких університетів, який отримує значні федеральні гранти на проведення серйозних досліджень “під землею, на землі, у космосі”.

Ціла низка федеральних заходів, запроваджених у другій половині XIX століття, надала штатам можливості для створення й розбудови університетів. Університети, які з’явилися завдяки цим заходам, покликані охопити своєю діяльністю населення і допомогти у справі вивчення нових технологій, підтримки сільського господарства, взаємодії з початковими й середніми школами, а також із тими, хто формує політику штату й політику на місцях.

Університети штатів різняться за ступенем інтенсивності наукових досліджень. Зазвичай, гранти і контракти, які виборюються найпрестижнішими університетами штатів на проведення наукових досліджень, щороку сягають сотень мільйонів доларів. Обсяг підтримки, що надається штатами, також неоднаковий. Університети штатів з великим бюджетом на проведення наукових досліджень отримують від 10 до 30 відсотків своїх бюджетів від штату, в якому вони розташовані. Додаткова частина їхнього бюджету складається з оплати за навчання та інших виплат, грантів, контрактів, подарунків. Завдяки наявній фінансовій структурі великих університетів штатів багато аспірантів отримують фінансову допомогу, працюючи асистентами в рамках дослідницьких грантів і контрактів. Незважаючи на те, що багато університетів прагнуть одержати збільшене фінансування для міжнародного обміну студентами та їхнього навчання, доступ до фінансування дуже обмежений поза вказаним фінансуванням наукових досліджень і грантів. Оскільки студенти перших чотирьох курсів загалом не займаються науковими дослідженнями, надання стипендій іноземним студентам, які хочуть отримати ступінь бакалавра, досить обмежене.

Великі університети штатів розташовані в різних районах: як у невеликих містечках, так і в містах із багатомільйонним населенням. Багато університетів мають філії, відділення й розкидані по всій території штату. До того ж у багатьох штатах існує по кілька університетів. Керує університетами штатів рада опікунів, яка має більшою чи меншою мірою звітувати перед органами управління штату. На відміну від багатьох інших країн, ці американські університети не підзвітні міністрів освіти США і політика у сфері вищої освіти є прерогативою в основному штатів, хоча

фінансування наукових досліджень і фінансова допомога студентам здійснюються через такі федеральні установи, як Національний науковий фонд, Національні інститути охорони здоров'я та багато інших федеральних установ.

Деякі засади публічних університетів у США значно відрізняються від засад університетів в інших країнах. Навіть у тих навчальних закладах, які одержують фінансову підтримку від штату, студенти, зазвичай, частково оплачують навчання та пов'язані з ним витрати, причому сума таких витрат постійно збільшується. Сьогодні студенти беруть кредити в банку, щоб мати змогу покрити витрати на навчання. Все більше залучається коштів із приватних джерел, щоб профінансувати наукові проекти, надати стипендії та виплатити заробітну плату професорам. Нарешті, великий інтерес у студентів, випускників і звичайних громадян викликають спортивні змагання і різноманітні культурні заходи – фестивалі, концерти, вистави, музичні конкурси. Проведення таких спортивних змагань і культурних заходів приносить університетам додаткові прибутки.

Серед усіх університетів США великі університети штатів часто мають найбільший відсоток іноземних студентів і наукових співробітників.

В університеті Міннесоти налічується понад 4500 іноземних студентів і науковців з понад 130 країн. Університет Міннесоти надає консультації і поради іноземним студентам із юридичних та особистих питань, допомагаючи їм вибрати курси, зрозуміти культуру США в цілому та університетську культуру, зокрема. Також надає консультації з питань імміграції, візового режиму, додаткового вивчення англійської мови й особливостей спілкування в багатонаціональному середовищі. У багатьох університетах штатів існують аналогічні програми, які допомагають іноземним студентам орієнтуватися в університетській адміністративній системі й академічних вимогах, що інколи видаються складними. Однак навчальні заклади відрізняються масштабами таких послуг. В умовах зростання конкуренції з іншими країнами жоден із великих університетів США не може собі дозволити ігнорувати інтереси іноземних студентів. Тому університети штатів приділяють все більше й більше уваги залученню найкращих студентів з усіх куточків світу.

Приватні університети США. У США існують відомі в усьому світі великі приватні університети з науково-дослідницькою базою. Президент одного з таких ВНЗ – університету Еморі в Атланті, штат Джорджія, Джеймс В. Вагнер, зазначив, що приватні університети мають більшу фінансову незалежність і можливості для розвитку, ніж публічні ВНЗ. Тому приватні університети і коледжі можуть запропонувати цікавіші та різноманітніші навчальні програми [4, с. 6].

Як вже зазначалось вище, однією із сильних рис американської системи вищої освіти є її велика різноманітність. Вища освіта в Америці може задовольнити найширше коло потреб – від невеликих коледжів, розрахованих на кілька сотень студентів, до великих державних університетів із десятками тисяч студентів; від дворічних громадських або місцевих коледжів із програмами професійно-технічного навчання – до фінансованих приватним шляхом університетів із широким спектром наукових досліджень. Конкретний вибір навчального закладу багато в чому визначається планами студентів щодо майбутньої професійної діяльності, їх фінансовими можливостями і місцем розташування цих закладів. Іншими словами, вибір залежить від того, яким є у майбутніх студентів покликання, якими є їхні

фінансові можливості та чи хочуть вони залишати домівку. Але найважливішим чинником є відповідність навчальної установи запитам студента.

У США 92 зі 100 найбільших університетів фінансуються не федеральним урядом, а одним із 50 штатів. 77% студентів у країні отримують вищу освіту саме в цих навчальних закладах. Однак у більшості рейтингів приватні університети (за винятком трьох-чотирьох) займають майже всі 25 перших місць. Тому у США і в усьому світі високо цінуються саме приватні університети з міцною науково-дослідницькою базою.

Розглянемо далі особливі характерні відмінності приватних університетів з широкою дослідницькою програмою і чим вони приваблюють студентів.

Приватні університети з науково-дослідницькою програмою пропонують професійну підготовку (наприклад, у сфері юриспруденції, медицини, в інженерній справі), а також програми навчання, які передбачають отримання ступеня доктора (PhD). Окрім викладання, професорсько-викладацький склад факультету приділяє багато уваги і науковій діяльності. Оплата праці й підвищення по службі професорів у цих ВНЗ визначається як якістю викладання, так і науковою й дослідницькою роботою. Зазначимо, що в університетах штатів також існують програми професійної підготовки, програми навчання для отримання ступеня доктора і багато уваги приділяється науці й дослідженням. Але все ж приватні університети відрізняються від них. Головна відмінність полягає в тому, що приватні університети загалом мають більшу фінансову гнучкість. Їхній бюджет не залежить від законодавчих органів штату, а кошти надходять від випускників, благодійних фондів, наукових та інших професійних організацій, які надають допомогу університетам шляхом фінансування програм, стипендій, утримання будівель і професорського складу. Хоча в університетах штатів так само зростає кількість таких джерел фінансування, все ж таки їх наявність відкриває перед приватними університетами більше можливостей для збереження лідерства і для створення спеціалізованих навчальних закладів і спеціальних програм з метою проведення досліджень у нових перспективних галузях. Саме ця гнучкість дає змогу студентам здійснювати наукові дослідження у тих сферах, які навряд чи заохочувалися б в інших місцях. Фінансова незалежність приватних університетів надає їм також більше можливостей для відкриття філій та відділень (центрів) в інших країнах. Наприклад, мешканці штату Джорджія навряд чи погодяться використати свої податкові кошти для відкриття навчального центру в Лондоні. Але, очевидно, вони вітали б відкриття такого центру приватними університетами Еморі або Індіана Весліан штату Індіана. Загалом, приватним університетам легше відкривати за межами країни дослідницькі центри й організації, що забезпечують студентів послугами чи навчальними програмами. Наприклад, університет Еморі має програми з міжнародної охорони здоров'я в різних країнах Африки, на Кавказі і в Азії. Його бізнес-програми існують у різних країнах Європи й Азії. Ці програми дають змогу американським студентам і викладачам як в Америці, так і за кордоном залучати найкращих спеціалістів з інших країн.

Нарешті, більшість приватних університетів з науково-дослідницьким ухилом, які поступаються за розмірами університетам штатів, вдало поєднують значні ресурси й кількісний склад студентів і викладачів. І, хоча в будь-якому з приватних чи публічних навчальних закладів США надаються прекрасні можливості для навчання і

дослідницької роботи, в приватних закладах територія університетського містечка менша, тому вченим, які працюють у різних галузях, легше спілкуватися, оскільки факультети і кафедри, зазвичай, розташовані на відстані невеличкої прогулянки. Найважливіші відкриття нині здійснюються під час міждисциплінарного співробітництва, тому, очевидно, найпривабливішою рисою приватних університетів є їхня здатність підтримувати й стимулювати співпрацю як усередині університету, так і за його межами, в усіх куточках світу.

За даними журналу "U. S. News and World Report" зі ста університетів, які часто називають найкращими університетами у США, одні є публічними, або державними, а інші – приватними. Всі вони відомі високою якістю своїх навчальних програм, ресурсами, такими як сучасні, добре обладнані лабораторії та бібліотеки, а також широким колом випускників і спонсорів, пов'язаних із цими навчальними закладами. Ці університети пропонують широкий діапазон предметів на рівні базового чотирирічного навчання, а також навчання зі спеціальностей, з яких можна отримати ступінь магістра чи доктора. Багато з таких університетів займаються серйозною науковою роботою. Найбільш відомими і престижними в США є ВНЗ, віднесені до "Ліги плюща".

Інститут ендаументу як форма фінансової підтримки дослідницьких ВНЗ.

Відомо, що енда́умент (енда́вмент або фінансові пожертви, від англ. – *endowment*) – це пожертва коштів чи майна певній інституції [5; 6]. Як правило, ендаумент – це грошовий або матеріальний внесок, пожертвування будь-якій особі або організації (але – не подарунок). Використовувати можна не сам внесок, а лише нараховані (нарошені) проценти (якщо це – гроші), або гроші, отримані від комерційного використання матеріальних засобів (наприклад: від здачі в оренду земельних ділянок, будівель, приміщень, обладнання тощо). Ендаумент також означає якийсь фонд, до якого кожний, хто бажає, може внести визначену суму. Цей фонд може належати якому-небудь університету, але використовувати університет може лише відсотки з цього капіталу.

Спонсори надають ендаументи для неприбуткових організацій з метою фінансової підтримки їх діяльності. Ці організації чи компанії з управління активами за дорученням цих організацій інвестують ендаумент з ціллю отримання доходу. Отриманий дохід спрямовується на цілі, визначені надавачем ендаументу. Спонсор може визначати конкретні цілі, для яких призначений ендаумент, і спосіб його інвестування. Сума пожертви може бути недоторканною довічно чи на визначений період часу, при цьому використовують тільки отриманий від неї дохід.

Як правило, ендаументи використовують для фінансової підтримки діяльності:

- закладів освіти – університетів, коледжів, приватних інституцій і шкіл;
- закладів культури – театрів, музеїв, бібліотек тощо;
- релігійних організацій.

Особливо широкого використання ендаументи набули у ВНЗ і системі вищої освіти США, хоча значні обсяги фінансових пожертв мають й університети Великобританії, Західної Європи, Канади, Австралії, Африки, деяких арабських країн, а також країн із інших регіонів світу. Так, наприклад, Науково-технологічний університет імені короля Абдалли (НТУА), розташований у Тувалі в провінції Мекка (Саудівська Аравія), названий на честь короля Саудівської Аравії Абдалли ібн Абд

аль-Азіза (King Abdullah University of Science and Technology (KAUST)), навчає в магістратурі і докторантурі біля 1200 студентів і має ендаумент у 20 млрд. дол. США. НТУА був заснований в 2009 році, побудований і експлуатується протягом перших трьох років корпорацією Saudi Aramco. Він фокусується виключно на післядипломній освіті та наукових дослідженнях, використанні англійської мови як офіційної мови навчання, пропонує програми в галузі природничих, фізичних і комп'ютерних наук, техніки та технологій і є одним із найбільш динамічно зростаючих і розвинених наукових університетів світу [7].

Ендаументи в університетах і коледжах. Велика кількість університетів і коледжів, особливо у США і Великобританії, володіють великими ендаументами. Обсяги найбільших ендаументів (понад 6 млрд. дол. США), що ними володіють провідні університети США та Великобританії, наведено у табл. 1 [8-9].

Таблиця 1

**Ендаументи провідних університетів
США та Великобританії у 2006–2014 роках
(станом на 31 грудня поточних років, млрд. дол. США)**

Університети США	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Harvard University	28,916	34,635	36,556	25,662	27,557	31,728	30,435	32,334	35,883
University of Texas System (system-wide)	13,235	15,614	16,111	12,163	14,052	17,149	18,264	20,448	25,426
Yale University	18,031	22,530	22,870	16,327	16,652	19,374	19,345	20,780	23,900
Stanford University	14,085	17,165	17,200	12,619	13,851	16,503	17,036	18,668	21,446
Princeton University	13,045	15,787	16,349	12,614	14,391	17,110	16,954	18,200	20,996
Massachusetts Institute of Technology	8,368	9,980	10,069	7,982	8,317	9,713	10,150	11,005	12,425
Texas A&M University System (system-wide)	5,643	6,590	6,659	5,084	5,738	7,000	7,639	8,732	11,104
Northwestern University	5,141	6,503	7,244	5,445	5,945	7,183	7,119	7,883	9,778
University of Michigan	5,652	7,090	7,572	6,001	6,564	7,835	7,691	8,382	9,731
University of Pennsylvania	5,313	6,635	6,233	5,171	5,669	6,582	6,755	7,741	9,582
Columbia University	5,938	7,150	7,147	5,893	6,517	7,790	7,654	8,197	9,223
University of Notre Dame	4,437	5,977	6,226	4,795	5,235	6,260	6,330	6,856	8,040
University of Chicago	4,867	6,204	6,632	5,578	5,578	6,575	6,571	6,668	7,546
University of California (system-wide regents portions only)	5,734	6,439	6,217	4,937	5,441	6,342	5,963	6,337	7,384
Duke University	4,498	5,910	6,124	4,441	4,824	5,747	5,555	6,040	7,037
Університети Великобританії	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
University of Cambridge (inc. colleges)	6,286			6,056			7,513		9,031
University of Oxford (inc. colleges)		5,520				5,980	5,784	6,179	6,677

* складено автором на основі власних досліджень

Примітка. Розрахунок обсягів ендаументів британських університетів у доларах США здійснено 01.11.2015 за поточним курсом: US \$1 = 0,6522£.

У США приватні університети та коледжі використовують ендаумент для отримання стабільного доходу, тоді як державні університети та коледжі фінансуються з федерального чи місцевого бюджету (з бюджету штату). У Великобританії ендаументи менш поширені, тому що університети там є переважно громадськими (державними) інституціями, рідше – приватними. Для американських і британських університетів ендаументи є значним джерелом фінансової підтримки.

Університети управляють ендаументами з метою отримання доходу. Вони інвестують його у цінні папери (акції, облигації), нерухомість, приватні фонди та інші фінансові інструменти. Як правило, університети та коледжі диверсифікують свої інвестиції шляхом інвестування у різні ринки, різні країни та різні фінансові інструменти з метою зменшення ризику. Наприклад, у 2010 році Гарвардський університет 38% своїх інвестицій (ендаумент та інші кошти для інвестування) вклав у акції, 23% в реальні активи (13% у товари та 9% у нерухомість) і 13% – у цінні папери з фіксованою дохідністю.

Університети та коледжі або формують свої команди професійних фінансистів та інвестиційних аналітиків, або доручають свій ендаумент чи його частину компаніям з управління активами для інвестування. Наглядові ради та фінансові менеджери університетів розробляють власну політику інвестування, визначають склад портфелю інвестицій, стратегії інвестування, політику і засоби управління ризиками. Гарвардський університет, наприклад, для управління своїм портфелем інвестицій утворив у 1974 році у якості структурного підрозділу університету свою

власну компанію з управління активами – Harvard Management Company. Ця компанія розробляє інвестиційну політику. Команда цієї компанії власними силами управляє тільки третинною ендаументу, решту вона надає в управління спеціалізованим командам інших інвестиційних фондів. Це забезпечує диверсифікацію фондів, краще бачення ринкових можливостей, гнучкість і надійність.

Освітньо-наукові академічні установи, такі як коледжі та університети, як правило скеровують ендаумент для фінансування частини операцій та/або капітальних витрат відповідно до потреб і вимог ВНЗ. На додаток до загального ендаументу (благодійного фонду пожертвувань) кожен університет може мати у своєму розпорядженні ще якусь кількість обмежених фондів пожертвувань (обмежених ендаументів), які призначені для фінансування конкретних сфер у межах ВНЗ. Найбільш поширеними прикладами є ендаументи для професорів, відомі, як “іменні крісла (стілці)” (або фонди для визначених кафедр), а також ендаументи для стипендій, грантів і фінансової підтримки “університетського братства”. У США фонд часто є невід’ємною частиною “фінансового здоров’я” ВНЗ. Випускники або друзі ВНЗ дуже часто роблять внесок капіталу (пожертвування) в ендаумент. Культура ендаументів – утворення додаткових фондів фінансування закладів освіти – є сильною у США та Канаді, але менш вираженою в інших країнах, за виключенням університетів Кембріджу та Оксфорду. Ендаументи також були створені у деяких штатах США для підтримки середньої та початкової школи [5-6; 10].

Обмежені ендаументи (фонди пожертвувань). Доходи ендаументів (фондів пожертвувань) можуть бути обмеженими донорами багатьма способами. Ендаументи для професорів (кафедр), стипендій, грантів і фінансової підтримки “університетського братства” (“братерської допомоги” для членів університетської

громади) мають найбільш поширені обмеження на великі пожертвування, що їх можуть вносити до університетських ендаументів (фондів пожертвувань). Особливість обмеженості / необмеженості ендаументу фокусується на цілях використання фондів (наприклад, квазі-ендаументи, у яких чітко розрізняються цілі, на які можна витратити основні суми з доходів ендаументу).

Ендаументи для професорів (кафедр) – цільова іменна фінансова підтримка співробітників. Професорські ендаументи або ендаументи "іменних крісел (стільців)" є університетською позицією (посадою, положенням), що постійно оплачується (фінансується) з доходів від ендаументу (благодійного фонду), спеціально створеного для цієї мети. Як правило, місцем цієї позиції (посади) має бути певний департамент (факультет, кафедра, відділ, лабораторія тощо). Спонсору (донору) дозволяється назвати цю позицію (посаду), яка зазвичай має такий формат: *ім'я + прізвище + професор + назва департаменту (факультету, кафедри, відділу, лабораторії)*. Професорський ендаумент допомагає університету матеріальним забезпеченням (фінансовою підтримкою) його співробітників, які не оплачуються (повністю або частково) з діючого (операційного) бюджету (тобто тих, хто працює безкоштовно на громадських засадах), що дозволяє університету, *по-перше*: зменшити співвідношення "студентів до кількості співробітників (викладачів)"; *по-друге*: покращити статистику рейтингу коледжів/університетів й інших інституційних оцінок; *по-третє*: економити кошти та здійснювати прямий перерозподіл грошей на інші цілі університету (замість витрат на заробітну плату). Крім того, володіння такою фінансовою підтримкою з професорських ендаументів вважається честю в академічному світі, тому університет може використовувати професорський ендаумент як винагороди та заохочення своїх найкращих співробітників – професорів, викладачів, науковців, дослідників, або набирати провідних професорів з інших університетів і наукових установ.

Ендаументи для стипендій так званої "братерської допомоги". Головним призначенням ендаументів для надання стипендій є навчання (і, можливо, інші супутні навчальні витрати). Постійна грошова допомога для навчання надається з доходів ендаументу (благодійного фонду), спеціально створеного для цієї мети. Ця допомога може надаватися або *на основі особистих заслуг*, або *на основі необхідності*. Вона надається тільки тим студентам, для яких витрати на навчання у коледжі можуть викликати у їхніх сім'ях фінансові труднощі, а також – і в залежності від університетської політики або бажання (вибору, уподобань) донорів університету. Деякі університети сприяють зустрічам донорів із студентами, яким вони допомагають. Суми коштів, які мають пожертвувати для започаткування ендаументу для стипендій, можуть значно відрізнятись. Ендаументи для так званої "братерської допомоги" є аналогічними, хоча вони найчастіше пов'язується з магістерським навчанням і аспірантурою (докторантурою). В якості доповнення до допомоги на оплату навчання вони, також, можуть включати стипендію. Така допомога разом із стипендією може спонукати студентів до наполегливої творчої роботи для отримання ступеня доктора (навчання в докторантурі). Часто викладання або дослідницька робота є обов'язковою вимогою для отримання допомоги з ендаументу "братерської допомоги".

Фінансові операції з ендаументом. Фінансовий ендаумент (фінансовий фонд), як правило, знаходиться під контролем опікунської ради і управляється довіреною

особою або групою професійних менеджерів. Фінансова діяльність фонду, як правило, призначена для досягнення поставлених цілей ендаументу.

В університетах, як правило, 4-6% від активів ендаументу витрачаються кожен рік на фінансування операцій або капітальні витрати. Перевищення доходів, як правило, реінвестується у збільшення ендаументу і має компенсувати інфляцію і спад у наступні роки. Ця цифра витрат являє собою пропорцію, що історично може витратитися без шкоди для основної суми ендаументу (благодійного фонду). Тим не менш, фінансова криза 2007–2010 років мала великий вплив на весь спектр ендаументів (благодійних фондів) і розмірів пожертвувань по всьому світі.

Зокрема, великі ендаументи американських коледжів і університетів, у яких були розміщені значні кошти і, прибутки яких широко рекламувалися протягом 1990-х і 2000-х років, зіткнулися зі значними втратами цілого ряду основних інвестицій. Ендаумент Гарвардського університету, який володів 37 млрд. дол. США станом на 30 червня 2008 року, був скорочений до 26 млрд. дол. США протягом наступного року [табл. 1]. Єльський університет – піонер підходу активного інвестування в різноманітні сфери, прибічник альтернативних інвестицій, таких, як нерухомість і приватні акції, повідомив про ендаумент у розмірі в 16 млрд. дол. США за станом на вересень 2009 року, що засвідчило майже 30% річний збиток, який був навіть більшим, ніж прогнозувалося в грудні 2008 року. У Стенфордському університеті станом на вересень 2009 року ендаумент був скорочений з приблизно 17 млрд. дол. США до 12 млрд. дол. США. Ендаумент Університету Брауна впав на 27 відсотків до 2,04 млрд. дол. США у 2009 фінансовому році. Університет Джорджа Вашингтона втратив 18% в тому ж фінансовому році і ендаумент склав 1,08 млрд. дол. США [5-6; 10].

Квазі-ендаумент. Квазі-ендаумент або фонд, що функціонує як ендаумент, – це фонд, головним чином, просто зарезервованій правлінням організації, а не обмежений у використанні спонсорами (донорами) або зовнішніми агенціями (організаціями). Його призначення – інвестування для забезпечення отримання доходу на довгий, але невизначений термін. І правління має право у будь-який час приймати рішення щодо витрат основних засобів (коштів) цього фонду. На відміну від звичайних ендаументів, квазі-ендаумент має інші дві особливості щодо характеристики обмеженого і необмеженого використання коштів, отриманих як відсотки від основного ендаумента або використання інвестицій з основного ендаумента. Правління організації, що управляє квазі-фондом, може на свій розсуд змінювати або виправляти рішення спонсорів (донорів) і збільшувати (зменшувати) або перенаправляти кошти квазі-фонду за своїм бажанням. Наприклад, спонсори (донори) можуть заперечувати проти фінансової підтримки за рахунок ендаументу спортивних команд університету, тому, що головною метою фонду є підтримка високого рівня навчальної роботи і розвиток досліджень. Але правління організації, що управляє фондом, може самостійно, всупереч спонсорам (донорам), прийняти рішення про підтримку спортивних команд, які прямо чи опосередковано впливають на підвищення якості та високого рівня навчання і НДДКР (R&D) [5-6; 10].

Американський досвід внутрішньої університетської фінансової автономії допомагає прогнозувати тенденції розвитку фінансових взаємин між університетом і його структурними підрозділами. Ці зв'язки в українських університетах часто (хоча далеко не випадково) будуються на централізованій основі, коли основна частина

коштів, зароблених підрозділами, перерозподіляється через центр. У перспективі доцільно було б перейти до системи більш розвиненої фінансової автономії, коли звичайний факультет або інститут у складі університету розпоряджається 80-85% зароблених коштів, відраховуючи решту на розвиток ВНЗ загалом. Цей процес пов'язаний зі ступеневим перерозподілом від центру до підрозділів закладу зобов'язань з фінансування спочатку поточних, а потім і одночасних витрат.

Висновки.

1. Провідні університети світу і, у першу чергу, у США мають серйозну громадську й державну підтримку, диверсифіковане фінансування, використовують усі наявні джерела для надходження коштів. Наявність необхідного фінансового і матеріально-технічного забезпечення, ефективний менеджмент і розвинуте академічне підприємництво дозволяють провідним ВНЗ США бути в авангарді науково-технічного прогресу людства, кардинально впливати на економічне зростання своїх країн.

2. Велике значення для фінансової спроможності провідних університетів світу відіграє інститут ендаументу.

3. Для подальшого соціально-економічного розвитку України доцільним є використання позитивного досвіду США з підтримки університетської діяльності, академічного підприємництва, ефективної комерціалізації результатів НДДКР, трансферу технологій, розширення і підвищення ефективності діяльності класичних, дослідницьких та інноваційних підприємницьких ВНЗ.

Використані джерела:

1. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія / О. О. Романовський. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 503 с.
2. Романовський О. О. Інноваційна діяльність дослідницьких підприємницьких університетів США: монографія / О. О. Романовський. – К.: Видавництво КНУТД, 2012. – 134 с.
3. Committee on Research Universities, Board on Higher Education and Workforce, Policy and Global Affairs, National Research Council. "Summary." Research Universities and the Future of America: Ten Breakthrough Actions Vital to Our Nation's Prosperity and Security. Washington, DC: The National Academies Press, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nap.edu/openbook.php?record_id=13396&page=R1 (Дата звернення: 09.08.2015).
4. Суспільство і цінності. Коледжі та університети у Сполучених Штатах / Державний департамент США. Бюро міжнародних інформаційних програм. – США. – Вашингтон: eJournalUSA, листопад 2005. – 63 с.
5. Фінансові пожертви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Фінансові_пожертви (Дата звернення: 18.11.2015).
6. Financial endowment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_endowment (Дата звернення: 18.11.2015).
7. King Abdullah University of Science and Technology (KAUST) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/King_Abdullah_University_of_Science_and_Technology (Дата звернення: 10.11.2015).
8. List of colleges and universities in the United States by endowment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_colleges_and_universities_in_the_United_States_by_endowment (Дата звернення: 18.11.2015).
9. List of UK universities by endowment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_UK_universities_by_endowment (Дата звернення: 18.11.2015).
10. Educational Endowments and the Financial Crisis: Social Costs and Systemic Risks in the Shadow Banking System. A Study of Six New England Schools. – Center for Social Philanthropy Tellus

Institute, 2010. – 102 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : “Educational Endowments and the Financial Crisis” (Дата звернення: 18.11.2015).

Романовский А. А. Государственная политика стимулирования развития образовательной деятельности (на примере финансирования университетского образования США).

Статья посвящена исследованию форм и методов финансирования деятельности известных американских университетов. Рассмотрены источники формирования финансовых поступлений, институт эндаумента, проведено сравнение объемов финансовых эндаументов пятнадцати ведущих университетов США и двух известных британских университетов.

Ключевые слова: источники финансовых поступлений ВУЗов; государственная поддержка университетов; академическое предпринимательство; институт эндаумента; экономический рост стран.

Romanovskiy O. O. State policy of educational development stimulation (on the example of financing of university education in the US).

The article studies the forms and methods of financing of prominent American universities. Sources of financial income and institute of endowment are considered. The amounts of financial endowment of fifteen leading US universities and two famous British universities are compared.

Key words: sources of university revenues; state support for universities; academic entrepreneurship; institute of endowment; economic growth.

УДК 378.014.5

Скиба М. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВНЗ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИКА ЗРОСТАННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У статті розглянута зростаюча роль освіти як фактора формування людського капіталу в умовах постіндустріального розвитку. На основі аналізу міжнародних та вітчизняних рейтингів визначено, що вітчизняні ВНЗ потребують підвищення якості освіти. Визначено пріоритетні напрями щодо підвищення конкурентоспроможності ВНЗ.

Ключові слова: конкурентоспроможність, якість, вища освіта, людський капітал, постіндустріальне суспільство.

Світова економічна система кінця ХХ ст. – початку ХХІ століть характеризується новою парадигмою економічного розвитку на основі значного зменшення ролі матеріально-ресурсних компонентів суспільного виробництва і підвищення його інтелектуального складника [1, с. 354]. Сталий економічний розвиток на основі інноваційної моделі розвитку потребує підготовки та задіяння людського капіталу, перетворення його на вагомий фактор суспільного виробництва. У постіндустріальній економіці вміння і здібності людини, увесь її інтелектуальний, психофізичний і соціокультурний потенціал, і навіть духовний стан, перетворюється на головний виробничий ресурс [2]. Питома вага людського капіталу становить до 80% у національному багатстві розвинених країн, приріст якого визначається умовами, створеними для розкриття людського потенціалу [1, с. 354]. Розкриття людського